



## Політична культура та ідеологія

УДК 342.7

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.14365427>

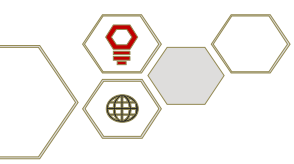
### Проблема гендеру в правовій парадигмі: рівність та справедливість

Тельман Анатолій Григорович

Голова Комітету Національної асоціації адвокатів України з питань гендерної політики, <https://orcid.org/0009-0008-5448-9637>

**Прийнято: 28.11.2024 | Оpubліковано: 10.12.2024**

**Анотація.** Мета статті полягає у висвітленні трансформації правового сприйняття гендерної проблеми в юридичному просторі. Зазначено, що аспекти гендерної політики повинні узгоджуватися з фундаментальними принципами права – рівністю та справедливістю. Водночас, варто запобігати дисбалансам, які актуалізуються в контексті специфіки гендерного виміру та можуть потенційно формувати суперечності між принципами рівності та справедливості. **Методологія** дослідження опирається на загальнонаукові принципи аналітичного характеру, які дозволяють визначити гендерні пріоритети в концептуальному, інституційному, функціональному та світоглядному розумінні. Завдання наукової розвідки зосереджені на характеристиці цих складників та їхній синергії в гендерноорієнтованих справах задля досягнення верховенства права в усій його повноті та безальтернативності. **Результати дослідження.** Визначено основні фактори, які покликані сприяти досягненню належного юридичного супроводу в питаннях гендерної політики: актуальне сприйняття гендерних реалій в суспільстві, фахова компетентність юристів у гендерних питаннях, наявність дієвої законодавчо-нормативної бази для регулювання гендерних питань, впровадження ефективних правових інструментів для чіткості та послідовності вирішення юридичних тонкощів



гендерного характеру. **Висновки.** Отже, гендерна проблема активно обговорюється в сучасному суспільстві та потребує практичних механізмів упорядкування в усіх сферах життя. Правова система покликана сформувати парадигму прав та обов'язків, які визначатимуть індивідуальне та суспільне розуміння та прийняття гендерної політики.

**Ключові слова:** правова система, гендерна політика, принципи права, правові компетенції, гендерні справи в юриспруденції, Комітет Національної асоціації адвокатів України з питань гендерної політики.

## **The problem of gender in the legal paradigm: equality & justice**

**Telman Anatoly**

Head of the Committee on Gender Policy of the National Association of Lawyers of Ukraine, <https://orcid.org/0009-0008-5448-9637>

**Abstract.** **The purpose of the article** is to highlight the transformation of the legal perception of gender in the legal space. The author notes that aspects of gender policy should be consistent with the fundamental principles of law - equality and justice. At the same time, it is necessary to prevent imbalances that are actualized in the context of the specifics of the gender dimension and can potentially create contradictions between the principles of equality and justice. **Methodology** the research is based on general scientific principles of analytical nature, which allow us to identify gender priorities in the conceptual, institutional, functional, and ideological sense, functional, and ideological sense. The tasks of scientific research are focused on characterizing these components and their synergy in gender-oriented cases in order to achieve the rule of law in its entirety and its non-alternative nature. **The results of the study.** The main factors that contribute to the achievement of proper legal support in matters of gender policy: current perception of gender realities in society, professional competence of lawyers in gender issues, the availability of an



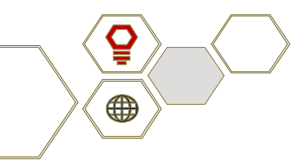
effective legislative and regulatory framework for to regulate gender issues, implementation of effective legal instruments for to ensure clarity and consistency in resolving legal issues of a gendered nature. **Conclusions.** Thus, the gender issue is actively discussed in modern society and requires practical mechanisms for to regulate it in all spheres of life. The legal system is designed to form a paradigm of rights and responsibilities that will determine individual and societal understanding and acceptance of gender policy.

**Keywords:** legal system, gender policy, principles of law, legal competences, gender issues in jurisprudence, The Committee of the National Association of Lawyers of Ukraine on Gender Policy.

**Постановка проблеми.** Проблема гендеру сформувала окремий проблемний кластер в правовій системі. Принцип «закон один для всіх» є актуальним та затребуваним у світі, проте різноманітні інтерпретаційні аспекти можуть суттєво вплинути на його значимість в суспільній свідомості. Гендерне питання є одним з факторів, який потенційно може породжувати суперечливі моменти в юриспруденції, оскільки будь-яка диференціація (у нашому випадку по статі) формує такі ризики. Проте, культурно-історичний досвід традиційно демонстрував чітке правове позиціонування чоловіка й жінки і в статевому і в соціокультурному розумінні.

Ситуація змінилася в другій половині ХХ століття, коли тренд гендерної рівності почав набувати нових ціннісних орієнтирів. Проблема рівності чоловіків і жінок стала одним з ключових показників у дотриманні принципу рівності правової парадигми. Водночас, кардинально змінилися соціокультурне підґрунтя цього питання. Якщо раніше основою розгляду гендерної диференціації були біологічні аспекти статі, то тепер актуалізовано саме суспільний вимір різниці між чоловіком та жінкою.

Така трансформація не могла не вплинути на правові відносини та стати основою змін у питанні позиціонування гендеру в юриспруденції. Натомість, переорієнтація з біологічного до соціального виміру гендерної політики

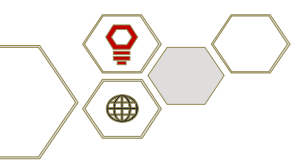


зумовила правові колізії іншого характеру. Йдеться про правовий принцип справедливості, окремі аспекти якого почали наповнюватися суттєвими невідповідностями. До прикладу, проблема насильства між чоловіком та жінкою стереотипно заздалегідь розділяє ролі агресора та жертви. Водночас, це суперечить гендерній політиці, яка по суті заперечує диференціацію між статями в оцінці фізичної могутності. Очевидно, що за таких реалій при розгляді конкретних справ правового характеру актуалізувалися ризики протиріч між принципами рівності та справедливості.

Постала нагальна проблема реагування на такі загрози та вироблення правових механізмів задля запобігання невідповідності принципів рівності та справедливості [13]. Наразі, варто зауважити, що дієвим фактором уникнення різного трактування ролі та статусу чоловіка та жінки в правовому просторі є збереження інституційно-концептуального верховенства права та уникнення необґрунтованої лібералізації, яка проявляється у зверненні до стереотипної диференціації потенціалу людини за статевою ознакою. Відтак, хибна підстава для порушення принципу рівності стає передумовою недотримання принципу справедливості, що недопустимо в розрізі цілісної правової парадигми.

Вказана проблема гендерного виміру отримала відгуки у вітчизняній юридичній спільноті. Одними з найактивніших в актуалізації цього питання є адвокати, які постійно стикаються з протиріччями, пов'язаними з гендерними аспектами. Тому, питання кореляції гендерної рівності та правової справедливості є одним з ключових в роботі адвокатської спільноти. Зокрема, Комітет Національної асоціації адвокатів України з питань гендерної політики, очолюваний Анатолієм Тельманом, пропонує алгоритми узгодження проблеми гендеру як в адвокатській практиці, так і в правовій парадигмі загалом.

На засіданнях Комітету постійно порушуються питання, які стосуються цільових настанов гендерної політики в Україні та ціннісні принципи адвокатської активності в розрізі гендерних проблем. Адвокатська спільнота реалізує принципи гендерної політики, які відповідають вітчизняному



законодавству та корелюються з європейським досвідом вирішення проблеми гендерної рівності.

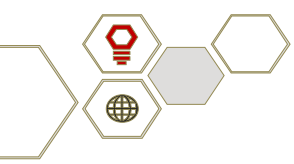
Наразі розробляється та буде реалізовано загальнонаціональний проект опитування адвокатів України щодо наявності гендерних проблем в їхній професійній діяльності. Залучення думок та досвіду адвокатської спільноти дасть можливість систематизувати наявний стан справ щодо гендерної політики в адвокатській діяльності та проаналізувати недоліки в проведенні відповідної політики з боку правової системи.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Науково-правовий дискурс активно досліджує проблему гендерної політики в сучасному соціокультурному просторі. Наукові дослідження останніх десятиліть вказують на різноманітність питань, пов'язаних з гендерними характеристиками, які актуалізуються в правовому просторі [11]. Для української правової системи проблема гендеру узгоджується з принципами трансформацій, пов'язаних з інтеграцією до європейської системи правосуддя [1] та відповідністю з глобальними міжнародними тенденціями [7].

Гендерна політика в правовій парадигмі сконцентрувала увагу на таких основних аспектах:

- практичних гендерних характеристиках, які впливають на правові процеси [4];
- принципі рівності в правовій оцінці стосунків між чоловіком та жінкою [2];
- гендерному питанні на різних рівнях правового середовища [3];
- фахових компетенціях учасників системи правосуддя [8];
- психологічній характеристиці гендерного аспекту в ході правової активності [6].

Окремо варто відзначити праці, пов'язані з перспективним баченням розвитку гендерної політики в правовому середовищі. Зокрема, у дослідженні Amelicheva [10] наголошується на синергійному потенціалі, необхідному для вирішення гендерних протиріч в правовій системі. Соціально-правовий сегмент



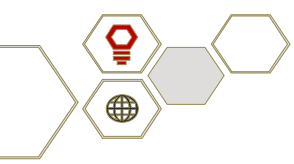
перспективних ідей гендерної політики вказує на формування нової соціальної реальності з новим статусом рівності чоловіків та жінок [5].

Попри ґрунтовні дослідження всіх аспектів гендерних питань в правовій системі, залишаються дискусійні моменти, які передовсім стосуються кореляції принципів рівності та справедливості в юридичному тлумаченні прав чоловіків та жінок. Важливим моментом для подальшого вивчення проблеми гендеру в правовій системі є дослідження цих аспектів в контексті ідей та досвіду практикуючих адвокатів. Науковий аналіз та систематизація отриманих даних від адвокатської спільноти дозволить сформувати цілісну картину гендерного виміру в українській юриспруденції.

**Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.** Фокус дослідження сконцентований на пошуку практично-орієнтованих рішень, які дозволять окреслити повну картину щодо гендерного виміру в адвокатській діяльності. Систематизація даних гендерних проблем можлива за умови цілісності такого дослідження, яке досягається лише за умови залучення досвіду адвокатів на загальнонаціональному рівні. Зазначається, що робота Комітету Національної асоціації адвокатів України з питань гендерної політики передбачає поєднання практичних кроків зі стратегічними цілями розвитку гендерної політики в адвокатській спільноті, правовій системі та суспільній свідомості загалом.

**Формулювання цілей статті (постановка завдання).** Метою даної статті є дослідити взаємодію основних принципів права – рівності та справедливості в розрізі гендерного аспекту. Оскільки рівність та справедливість є фундаментальними основами правової парадигми, то вони повинні узгоджуватися в межах конкретної юридичної проблеми, тому гендерне питання варто розглядати в контексті синергійної моделі.

Цілі статті сконцентовані на характеристиці концептуальних, інституційних, функціональних та світоглядних вимірів гендерного питання в правовій парадигмі. Наголос на гендерних проблемах особливо актуалізується в



адвокатській діяльності, що потребує напрацювання як правових, так і світоглядних професійних компетенцій.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Гендерні питання є важливим аспектом юридичної активності, оскільки вони формують підстави для забезпечення фундаментальних принципів права. Водночас, культурно-історичний досвід вказує на те, що гендерні питання стають вагомим аргументом в суспільстві, яке вже пройшло етап соціокультурної турбулентності та характеризується сформованими ціннісними константами. Для української правової системи наразі питання гендерної рівності поступово виходить з тіні традиційності та стереотипів, формуючи реальні важелі в юридичній практиці.

Варто зауважити, що становлення гендерної проблематики в науково-юридичній площині має свою специфіку та проходить кілька етапів:

- період впровадження в правовій системі норм, пов'язаних з гендерними аспектами – сприйняття перших проявів юридичної активності в питанні гендерної рівності та справедливості;
- етап утвердження гендерної політики в системі правосуддя та оцінка отриманих результатів юридичної активності цієї проблеми;
- час узгодження соціокультурних та правових принципів й підходів до гендерно-орієнтованих справ;
- довгострокова стратегія ціннісно-цільових принципів гендерної політики в правовій системі та суспільній свідомості.

Водночас, правова система потребує соціокультурної визначеності та юридичної чіткості у питаннях, які стосуються прав чоловіків та жінок. Культурно-історичний досвід визначив дві тенденції гендерної проблематики в правовій системі (див. рис. 1).

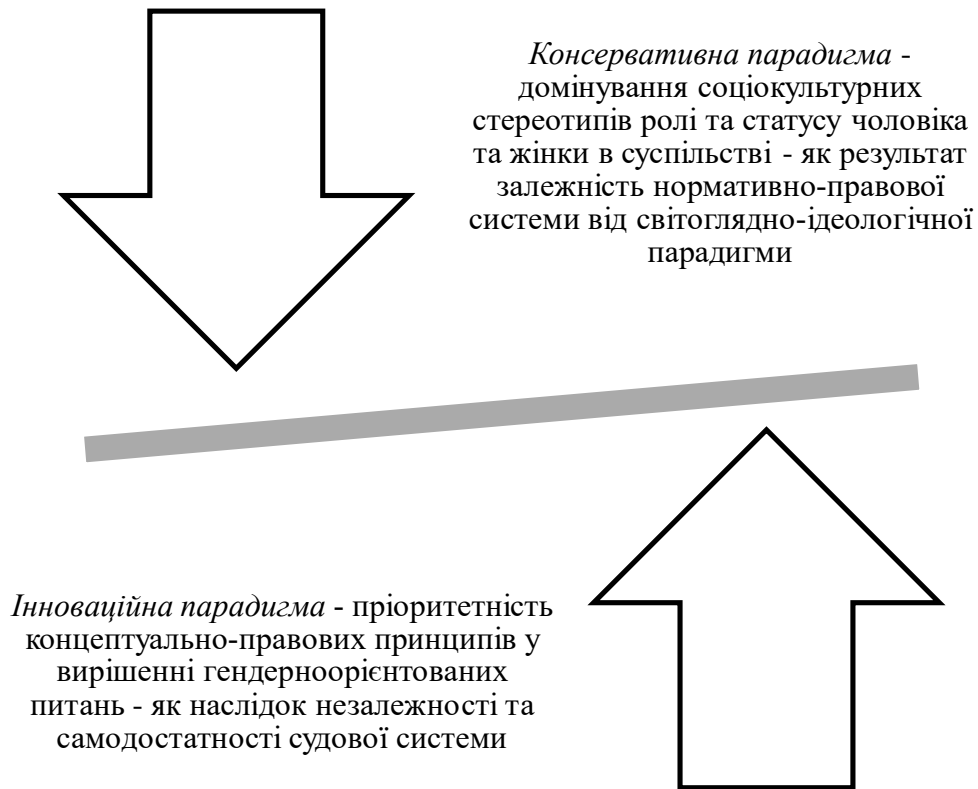
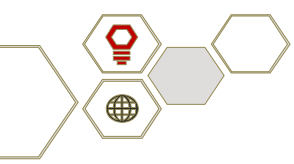


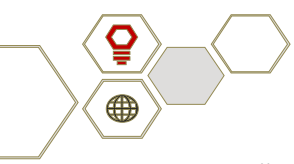
Рис. 1. Гендерне питання в розрізі правової та соціокультурної парадигми  
Джерело: власна розробка автора

У різні періоди цивілізаційного розвитку, моделі правового впливу на гендерні питання різнилися та трансформувалися. На сьогодні, цивілізований світ орієнтований на цінності демократичного характеру, що зумовлює надання правовій системі пріоритетної можливості вирішувати гендерні протиріччя виключно в контексті верховенства закону.

Відзначено, що гендерні аспекти в правовій площині повинні безальтернативно відповідати нормам закону, а не стереотипам, що дозволить сформувати чіткість та визначеність соціокультурного розуміння ролі та статусу гендеру. Верховенство права є визначальним параметром, який спроможний зруйнувати всі деструктивні інтерпретації гендерних проблем та сформувати в суспільстві цінності самоідентифікації та самореалізації.

Варто зазначити, що гендерна проблема в юриспруденції має людиноорієнтований та інституційний характер, що формує необхідність створення актуальної та ефективної правової бази, так і готовності учасників





правової активності сприймати константи гендерної політики. Особливо цей аспект загострюється для адвокатської діяльності, оскільки цей сегмент правової системи є узгоджуючим елементом між інституційнійно-концептуальним виміром права та людиноорієнтованим характером правової ситуації.

Гендерна політика в правовій системі має декілька фундаментальних проявів, які забезпечують її цілісність та доступність для людини та суспільства (див. табл. 1). Ключова проблема гендеру в правовому осмисленні полягає в труднощах в оцінці потенціалу людини за ознакою статі. Наслідком цього є неоднорідність правової оцінки активності людини (тієї, яка суперечить нормам права), що зумовлює непорозуміння в правовому процесі.

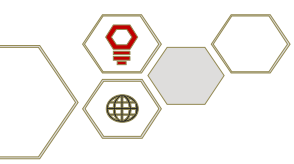
**Таблиця 1**

**Виміри гендерної проблеми в правовій парадигмі**

Вимір гендерної проблеми	Специфіка актуалізації в правовій системі
Концептуальний	Оперування дефініціями гендерного характеру забезпечує належний рівень сприйняття та здатності аналізувати й робити висновки щодо прав та обов'язків людини, залежно від її статі та в контексті соціальної ролі та статусу чоловіка та жінки
Інституційний	Можливість розглядати питання гендерного права в інституціях та їхніх кластерах – судовій, виконавчій, обвинувачувальній, адвокатській та громадянській активності
Функціональний	Наявність ефективних та затребуваних правових механізмів та інструментів, які забезпечують належний правовий супровід справ, в яких актуалізоване гендерне питання
Біосоціопсихологічний	Узгодження принципів маскулінності та фемінності в контексті активності чоловіків та жінок та, відповідно, рівня правової оцінки їхньої діяльності в контексті дотримання норм законодавства
Світоглядний	Синергія між принципами правової системи та світоглядно-ментальним розумінням постаті чоловіка та жінки, їхніх прав, обов'язків та гендерних особливостей в контексті правової оцінки з уникненням стереотипності та консервативності

Джерело: власна розробка автора

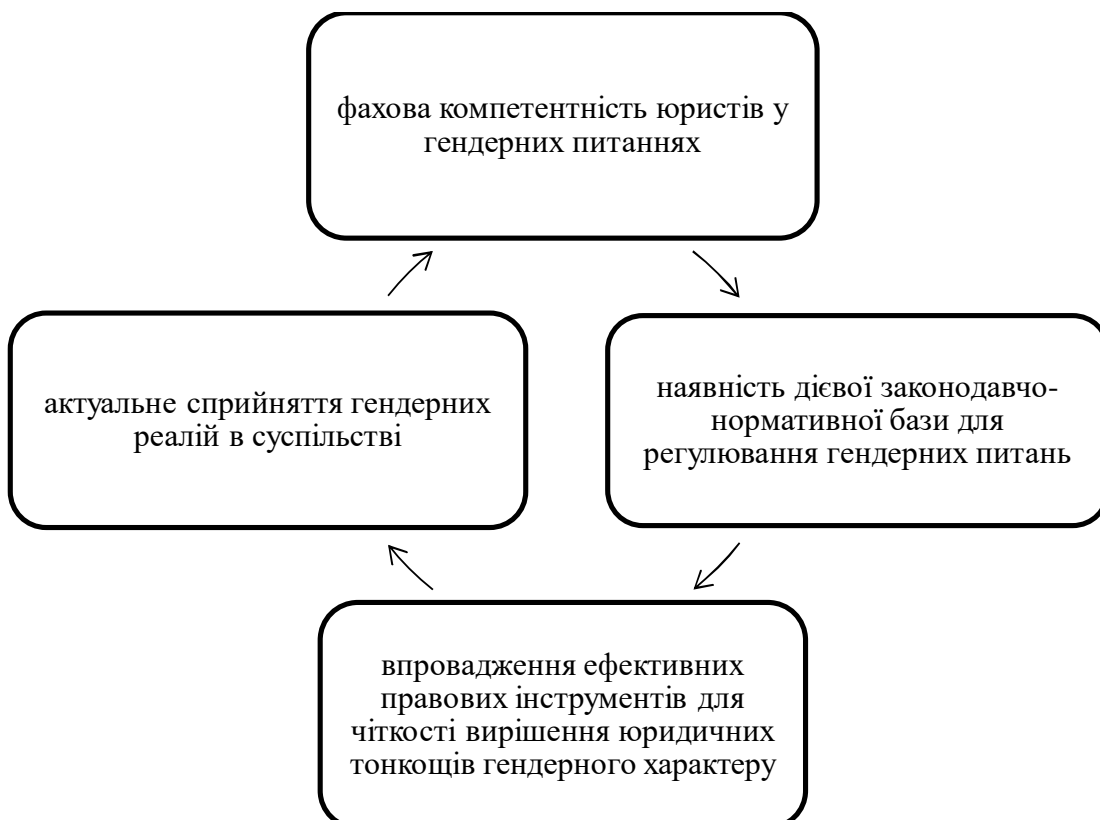
Наявність вказаних критеріїв правової активності формує перспективну синергійну модель інтеграції гендерної проблеми до юридичної сфери. У сфері



права нині активно впроваджується міждисциплінарний підхід, який дозволяє різносторонньо розглядати будь-які проблемні моменти юридичного характеру.

Роль адвоката є особливо важливою для досягнення вказаної синергії, оскільки професійна діяльність забезпечує належний баланс між гуманістичними характеристиками та правовими нормами, що є фактором дотримання принципів рівності та справедливості. Високий рівень розвитку правової системи досягається за умови елімінації гендерного чинника з правового процесу, що свідчить про відсутність як суспільних упереджених стереотипів, так і правових невідповідностей [14]. Натомість, надмірна актуалізація гендерного питання в правовому вимірі може мати негативний вплив при досягненні балансу між принципами рівності та справедливості [12] та навіть суперечити нормам закону.

Синергія потенціалу правової системи та людиноорієнтованого фактору, репрезентованого усіма учасниками правової активності забезпечує цілісність розуміння ролі та статусу чоловіка та жінки в суспільній парадигмі (див. рис. 2). Так формуються умови для неупередженого висвітлення фактів по суті справи, які не обтяжені стереотипним навантаженням, емоційним підтекстом чи подвійними ціннісними стандартами.



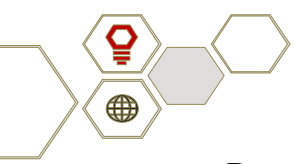


Рис. 2. Синергія передумов збалансованого підходу до гендерного питання в правовому просторі

Джерело: власна розробка автора

Загалом, гендерна проблема в правовій системі окреслена та потребує активних дій щодо забезпечення належних інструментів, які допоможуть нівелювати суперечності, що виникають в контексті невизначеності, стереотипності та упередженості.

Одним з практичних кроків щодо реалізації програми ефективного правового супроводу гендерного виміру є використання гендерно-правової експертизи в різноманітних варіаціях [7]. Використання такого механізму здійснюється задля аналізу чинного законодавства, проектів нормативно-правових актів із подальшим наданням висновку щодо їх відповідності принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Подібна практика є обґрунтованою передумовою для впровадження гендерних квот [15]. Водночас, гендерно-правова експертиза має потенціал для застосування вже й в експертній оцінці наслідків вчинених правопорушень.

Тобто, правова система є простором, в якому легітимізується соціокультурні характеристики гендерної політики. Система правосуддя виконує в цьому контексті звичні для неї нормативно-регулятивні функції, які дозволяють світоглядно-ментальному виміру гендерного характеру розвиватися в індивідуальній та суспільній думці.

**Висновки.** Правова система є середовищем, в якому гендерна політика набуває нормативної впорядкованості. У подальшому, цей потенціал трансформується в соціокультурні норми та правила, які стають основою цивілізованих взаємин у суспільстві. Підхід «м'якої сили» в контексті функціонування дієвої правової системи є ефективним методом у сучасному прагматичному світі для досягненні стабільності в суспільстві. Водночас, для застосування активного правового супроводу гендерної політики необхідне цілісне законодавче та інституційне підґрунтя. Правова парадигма повинна



позбавитися будь-яких протиріч між фундаментальними принципами права в питанні гендерного характеру. Принципи рівності та справедливості повинні корелюватися в контексті уніфікованої правової оцінки ролі та статусу чоловіка та жінки.

Очевидно, що для сучасного динамічного характеру розвитку суспільства гендерні питання в правовому просторі потребують балансу між гнучкістю та фундаментальністю. Дотримання прав та свобод людини не порушує принцип рівності в гендерному аспекті, а безальтернативність константи верховенства права дозволить забезпечити принцип справедливості у питаннях, в яких актуалізовано гендерний складник.

Важливим аспектом у перспективах дослідження проблеми гендерного виміру в правовій системі є врахування досвіду та ідей всіх учасників юридичної активності. Зокрема, одним з активних сегментів правової системи, який залучений в протиріччя гендерного характеру є адвокатська діяльність. У цьому контексті, особливо актуальною є діяльність Комітету Національної асоціації адвокатів України з питань гендерної політики, завдяки якій здійснюється системний збір даних від адвокатської спільноти щодо реалізації принципів гендерної політики у вітчизняній правовій системі. Отримана інформація дозволяє оцінити реальний стан справ в гендерному вимірі та розробити стратегію реалізації принципів гендерної рівності та справедливості.

### **Список використаних джерел**

1. Біла-Тюріна Ю. Особливості адміністративно-правового забезпечення гендерної політики в Україні в контексті євроінтеграційних пріоритетів. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2022. Спецвипуск. С. 5–9. URL: <https://doi.org/10.32782/2310-9653-2022-спец.1> (дата звернення: 12.11.2024).
2. Буковинська Н. Регулювання відносин правової рівності між чоловіком та жінкою в історичній ретроспективі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 196–199. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-2/51> (дата звернення: 12.11.2024).



3. Водянніков О. Гендерна рівність Теорія і практика в порівняльному конституційному праві. Київ: ОБСЄ. 2021. 245 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/3/4/502224.pdf> (дата звернення: 12.11.2024).
4. Кириченко Т. Проблеми правового регулювання гендерного насильства в Україні та зарубіжних країнах. *Право і безпека*. 2023. № 2. С. 77–86. URL: <https://doi.org/10.32631/pb.2023.2.07> (дата звернення: 12.11.2024).
5. Коваленко І., Мелякова Ю., Кальницький Е. Акценти нової соціальності: спільнота, агентність, індивідуальні права. *Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2023. № 1. URL: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.56.274330> (дата звернення: 10.11.2024).
6. Костіна Т., Булах І. Поняття справедливості та його значення для гендерної психології. *Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки*. 2020. № 12. URL: [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2020.12\(57\).06](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2020.12(57).06) (дата звернення: 12.11.2024).
7. Наливайко Л., Сірко Л. Гендерно-правова експертиза: проблеми теорії та практики: монографія. Дніпро: ДДУВС. 2023. 200 с.
8. Фулей Т. Гендерна компетентність голів місцевих судів. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2020. № 2. С. 160–167. URL: <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2020.2.27> (дата звернення: 12.11.2024).
9. Фулей Т. Гендерна рівність при здійсненні правосуддя. Київ: ВАІТЕ. 2016. 180 с.
10. Amelicheva L. Personal gender identity as an object of human rights to private life and decent working conditions. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law*. 2021. № 31. С. 123–130. URL: <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/557> (дата звернення: 13.11.2024).
11. Artz L. Gender and the Legal system. *Agenda*. 2009. № 23. Р. 4–8. URL: <https://doi.org/10.1080/10130950.2009.9676270> (дата звернення: 12.11.2024).



12. Korolczuk, E. (2020). Counteracting Challenges to Gender Equality in the Era of Anti-Gender Campaigns: Competing Gender Knowledges and Affective Solidarity. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*. № 27. P. 694–717. URL: <https://doi.org/10.1093/sp/jxaa021> (дата звернення: 13.11.2024).
13. Kumar A. Complementing Gender Analysis Methods. *Journal of Evidence-Informed Social Work*. 2015. № 13. P. 99–110. URL: <https://doi.org/10.1080/15433714.2014.997097> (дата звернення: 12.11.2024).
14. Relis T. Unifying benefits of studies in legal pluralism: accessing actors' voices on human rights and legal pluralities in gender violence cases in India. *The Journal of Legal Pluralism and Unofficial Law*. 2016. № 48. P. 354–377. URL: <https://doi.org/10.1080/07329113.2016.1239160> (дата звернення: 12.11.2024).
15. Sarang A., Aubert N., Hollandts X. Board gender diversity and the cost of equity: What difference does gender quota legislation make? *International Journal of Finance & Economics*. 2024. № 29. P. 2193–2213. URL: <https://doi.org/10.1002/ijfe.2774> (дата звернення: 12.11.2024).